

POJAM GRANICA LIČNOSTI I NJIHOVI ZAČECI U RANOM RAZVOJU

Aleksandar Dimitrijević¹

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U prvom delu ovog teksta biće prikazani dosadašnji pristupi pojmu granica ličnosti u dinamskoj psihologiji. Mada je eksplicitno bavljenje ovim fenomenom bilo prilično zapostavljeno, biće prikazane osnovne odlike tri različita pristupa: Federnovog uvođenja granica ličnosti u psihoanalizu, shvatanja teorija objektnih odnosa i shvatanja brojnih modernih teorija koji će za potrebe ovog teksta biti podvedeni pod naziv "relacionističke". U drugom delu će biti razmotrena dosadašnja saznanja i teorijski koncepti u vezi sa nastankom granica ličnosti u prvih osam nedelja razvoja, uz upotrebu nalaze i "eksperimentalne" i "dinamske" razvojne psihologije. Posebna pažnja biće posvećena značaju koji za nastanak granica ličnosti imaju razvojno najprimitivnije reprezentacije doživljaja kože.

Ključne reči: granice ličnosti

Za razliku od nekih drugih pojmova podjednake važnosti, pojam granica ličnosti nema dugu istoriju u psihoanalizi, pa ni u psihologiji uopšte. Taj problem je dovoljno zapostavljen da će jedan od najjemenitijih savremenih psihoanalitičara reći da zna samo za jednu knjigu koja je posvećena toj temi (Kernberg, 1995, str. vii). Uistinu, u psihologiji se o granicama ličnosti govori samo sporadično i uglavnom implicitno, što je u velikoj protivrečnosti sa činjenicom da se psihologija bavi ogromnim brojem tema koje je moguće, gotovo bez viška značenja, prevesti na problem granica. Tako možemo da kažemo da je psihoterapija, u suštini, pomaganje nekome da bolje odredi svoje granice i da bolje sebe odredi prema njima, da se setimo da je Pijaže isticao da je za razvoj "nužno da se jasno i pre svega ostalog uspostavi granica koju dete povlači između selfa i spoljnog sveta" (citirano prema Meares & Orlay, 1988, str. 305), te da neki od osnovnih fenomena socijalne

---

¹ Adresa autora: adimitrij@ptt.yu

psihologije uključuju granice između dve osobe ili pojedinca i grupe. Nabranjanje svih ovakvih slučajeva bi, verujem, moglo da pokaže da je sa problemom granica povezan poneki od najvažnijih fenomena gotovo svake grane psihologije.

ISTORIJA BAVLJENJA POJMOVIM GRANICAMA U PSIHOANALIZI

Bavljenje granicama otpočelo je u Ja-psihologiji. Mada je i pre njenog nastanka Viktor Tausk upotrebljavao ovaj pojam, danas se smatra da je začetnik ove linije mišljenja Pol Federn.² Federn je granice odredio kao funkciju i atribut Ja. Za njega su granice predstavljale periferni čulni organ Ja, sredstvo pomoću kojeg Ja saznanje. Granice su investirane libidom (tokom narednih decenija će se voditi diskusije o stepenu njegove neutralizovanosti) i sve što do njih dolazi od spolja posmatra se kao spoljna stvarnost za Ja, mada su spoljašnje granice okrenute ka fizičkoj i socijalnoj realnosti, a unutrašnje ka ostalim instancama ličnosti. Granice u ovom smislu nisu shvaćene kao statični i nepromenljivi deo strukture, već kao funkcija koja se pojavljuje i nestaje, čija se svojstva menjaju sa uzrastom ili u zavisnosti od zadatka koji neko obavlja: "Izraz 'Ja granica' neće označavati ništa više do postojanje percepcije prostiranja našeg Ja osećanja; nisu me dobro razumeli oni koji su shvatili da mislim da granica okružuje Ja kao pojas i da je ta granica kruta" (Federn, 2001, str. 232-233).

Druga koncepcija granica ličnosti potiče iz teorija objektivnih odnosa. U okviru ovih teorija granice su najčešće shvatane kao ono što razdvaja self i objekt. Pri bavljenju procesima projekcije i introjekcije, koje su shvatali kao osnovu razvoja ličnosti, neki od najvažnijih autora ove struje pisali su o demarkaciji koja mora da postoji da bi ti procesi mogli da se odvijaju. Oni su, dakle, smatrali da su granice ličnosti entitet a ne proces. Štaviše, posmatrali su granice ličnosti kao razvojno postignuće, što se posebno odnosi na shvatanja Margaret Maler o prevazilaženju faze separacije-individuacije. Na pitanje da li i u kojoj meri postoji jasna granica između intrapsihičkog i interpersonalnog, da li su subjekt i svet objekata (kako socijalnih tako i fizičkih) razdvojene celine ili se donekle "prepliću", oni bi odgovorili da postoji jasna granica i da "preplitanje" nije značajno u svim normalnim stanjima odraslih ljudi.³

---

² Mada je većina Federnovih tekstova napisana sredinom dvedesetih godina prošlog veka, a na engleskom objavljena 1952, to ne protivreči tvrdnji da pojam granica nema dugu istoriju u psihoanalizi. Naprosto, Federn nije pokrenuo osetan broj autora na eksplicitno bavljenje ovim pojmom, pa je tokom nekoliko decenija objavljeno vrlo malo radova na ovu temu.

³ Jedini tekst koji se bavi istorijatom ovog pojma (Gabbard & Lester, 1995, str. 3-6) uvodi i treći period, pod kojim podrazumeva shvatanja Ernsta Hartmana, koji je pokušao da granice definiše na osnovu povezivanja psihoanalize sa neurofiziološkim istraživanjima (za prikaz malobrojnih

Neke savremenije teorije, koje se često nazivaju relacionističkim, uvode jedan ugao gledanja za koji mi izgleda da donosi novinu u psihoanalizi. Ovi autori posmatraju granice ličnosti kao izrazito permeabilne i ne vide odvojenost subjekta i objekta kao nešto što se samo po sebi podrazumeva. Oni smatraju da “paradoksalno, kada se osećamo najprivatnije, najdublje 'u' sebi, mi smo na neki način najdublje povezani sa drugima kroz ono što smo naučili da bismo postali to što jesmo ... Do onoga što je najdublje lično često se stiže kroz interakciju. To nije bilo prisutno i otkriveno kroz ogledanje; to je stvoreno kroz dijalog” (Mitchell, 1991, str. 132). U skladu s tim, Mičel smatra da je najbolje da o ličnosti razmišljamo kao da ona funkcioniše u “relacionoj matrici”, u kojoj se intrapsihičko i interpersonalno stalno mešaju i prodiru jedno u drugo.

A u razvojnom smislu bi se, dakle, moglo reći da stvar nije u tome da “konceptija o drugom kao produžetku neke osobe zavisi od nezrelog doživljaja granica selfa” (Meares, 1987, str. 237). Danas bismo se pre mogli složiti s tim da je normalno da odnosi “formiraju suštinu psihološkog života od rođenja do smrti, da je prelaz od zavisnosti (simbioze) ka nezavisnosti (autonomija) u psihološkoj sferi jednako moguć ... kao i odgovarajući prelaz od života koji zavisi od kiseonika na život nezavisan od njega u biološkoj sferi” (Kohut, 1984, str. 47).

Između na kraju ovog odeljka i jedno od retkih savremenih određenja granica ličnosti - nedovoljno precizno da bih ga nazvao definicijom, mada, mora se priznati, autor na to nije ni pretendovao - koje se uklapa u mnoge teme koje sam ovde pominjao. Naime, dok je na koncept granica ličnosti ranije gledano supstancijalistički - sa najvećom konkretizacijom koncepta u Rajhovom shvatanju karakternih oklopa (videti: Rajh, 1988) - danas se shvatanje promenilo: “Granica nije 'stvar' ili nešto nepromenljivo. Bolje je o njoj misliti kao o doživljajnoj manifestaciji dvosmerne razmene između osobe i njene sredine, čija je najvažnija komponenta socijalna” (Meares, 1987, str. 240). Vidimo, dakle, da granice možemo da odredimo istovremeno kao produkt i preduslov interakcije, da ne moramo da ih posmatramo kao strukturalni pojam, već kao doživljaj koji može značajno da se menja s vremenom i promenom okolnosti, da granice ličnosti ne postoje same po sebi, već da predstavljaju neku vrstu aktivnosti, neki oblik susreta osobe i njenog okruženja.

Iz ovoga bi se moglo zaključiti da je psihoanaliza prešla dug put i stigla do tačke koja se nalazi nasuprot onoj od koje je pošla. Ranije se tvrdilo da Ja nastaje pre granica, da se iz nediferencirane matrice pojavljuje Ja, a da ono sa sobom nekako “donosi” i svoje granice. Redosled je, kako neki savremeni autori pokušavaju da pokažu, upravo obrnut: tek sa pojavom granica počinje strukturacija psihičkog: “U trenutku kada dete otkrije da postoji neka vrsta demarkacije između njegovog sveta, koji je 'unutrašnji', i onoga što je 'spoljašnje', ono uči da postoji

---

nekliničkih istraživanja na ovu temu videti Gabbard & Lester, 1995, str. 9-13; Meares & Orlay, 1988). Mislim, ipak, da Hartmanov rad nije imao dovoljno uticaja da bismo mogli da govorimo o početku novog perioda. Zato ću u nastavku govoriti o jednoj koncepciji za koju mi izgleda da je sve uticajnija, a koju oni u svom pregledu nisu pomenuli.

razlika između selfa i ne-selfa. Formiranje granica najavljuje rođenje selfa” (Mearns, 1987, str. 240).

POJAVA GRANICA U NAJRANIJIM FAZAMA RAZVOJA

Kako god da odgovorimo na pitanja iz prethodnog odeljka, ne možemo da se ne složimo da neki oblik granica postoji kod svake odrasle osobe. Ipak, razvojna dimenzija ovih pitanja donosi nove probleme. Kada granice nastaju, kako se razvijaju i menjaju, šta na njihov razvoj utiče i kako? Jer, mada je to nešto što se u iskustvu odraslog najčešće podzumeva, ništa nam ne garantuje da i beba može da napravi razliku između unutrašnjeg i spoljašnjeg sveta. Osnovno pitanje kojim ću se baviti biće, dakle, da li granice ličnosti nastaju u nekom trenutku ili su tu od samog rođenja, pa ću u nastavku teksta pokušati da prikazem dosadašnja saznanja o stanju granica ličnosti u najranijim periodima razvoja.

Šternovo ispitivanje petomesečnih sijamskih bliznakinja koje su bile spojene torzom pokazalo je da one znaju da li sisaju svoj ili sestrin palac (Stern, 1985, str. 78-79), odnosno da kod njih postoji makar rudimentarna diferencija između sopstvenog i tuđeg tela, makar rudimentarni doživljaj granica ličnosti. Ipak, “Šternove bliznakinje” imale su oko pet meseci. Šta se dešava sa mlađom decom, onom koja imaju manje od dva meseca, za koju možemo reći da kod njih još nije uspostavljen prvi organizator psihe?

Prvi period u razvoju odnosa prema spoljnoj realnosti najjače odlikuje oslanjanje na proksimalna čula. Interesantno je da se za dodir, miris, ukus i osećaj ravnoteže i pokreta u engleskom upotrebljava izraz “minor senses”. O njima malo znamo, mada se ona ranije razvijaju i od presudnog su značaja za opstanak mladunaca većine životinjskih vrsta. A eksperimenti potvrđuju i da ona donose prva opažanja spoljašnosti. Naime, bebe razlikuju miris mleka svoje majke tri dana nakon rođenja. Utvrđeno je da će, ako se jedan komad gaze natopi mlekom njene majke a drugi nekim za bebu neutralnim mirisom, ona sistematski okretati glavu ka izvoru mirisa majčinog mleka (prema: Stern, 1985).⁴

Osim ovakvih eksperimentalnih nalaza, o značaju ovih čula govore i mnogi stavovi razvijeni u psihoanalitičkoj razvojnoj psihologiji. Danas se u svakom pregledu teorija ličnosti može čitati o značaju koji je Frojd u svojoj teoriji

---

⁴ Distalna čula primat preuzimaju tek posle više nedelja života (za prikaz eksperimentalne provere videti Vasta i sar., 1992, str. 204). Mada je izvestan nivo opažanja oblika urođen, a prosto opažanje postoji kod fetusa i kad je u pitanju sluh, sazrevanje igra vrlo važnu ulogu. Bebe tokom prvih dana života reaguju na intenzitet svetlosti i na pokrete, a dvomesečna beba reaguje na prikazivanje modela ljudskog lica (*ibid.*, str. 215-217). Ipak, treba sačekati na uzrast od 6 meseci da bi opažanje oblika bilo pouzdano dobro, mada će ono već na uzrastu od godinu dana biti otprilike kao kod odraslog (*ibid.*, str. 204-209). Sve do tada, beba, mada vidi, ne gleda. A ako se, ipak, zagleda, ona zapravo ne vidi.

psihoseksualnog razvoja pridavao oralnoj zoni. On je smatrao da u najranijim uzrastima ova zona presudno utiče na redukciju nagonima izazvanih tenzija, kao i da je za odojčad "usna šupljina - uključujući usne, jezik i povezane strukture - osnovni fokus aktivnosti i interesovanja. Ona je njihov najvažniji kontakt sa socijalnom i fizičkom sredinom ... " (Hjelle and Ziegler, 1976, str. 31), te da "beba može nastaviti da sisa čak i kada ne unosi nikakvu hranu; ona sisa iz zadovoljstva sisanja" (Wolman, 1960, str. 231).

Ipak, mada je ovakav značaj oralne zone neosporan, izgleda očigledno da je Frojd zamenario neka druga iskustva koja se odvijaju na ovom uzrastu. Ako samo usnu duplju posmatramo kao specifični, posebno senzitivizovani, deo kože, možemo reći da se sva ključna iskustva na najranijem uzrastu odvijaju i preko unutrašnjosti tela i preko kože, pošto je teško posmatrati kožu, usnu duplju i unutrašnjost organizma kao potpuno odvojene modalitete. Zbog svega toga bi bilo ispravnije reći da hrana za bebu ima, osim zadovoljenja gladi, i drugu funkciju, koja je psihološki jednako značajna. Ona se ogleda u jednoj koliko doživljajnoj toliko i saznanjnoj funkciji - određivanju najranijih granica. Majčino mleko, naime, igra dvostruku ulogu: prvo, hraneći, izaziva osećaj sitosti, ukida frustraciju koju izaziva glad - jedan od prototipova svih frustracija - donoseći istovremeno prijatne taktilne draži usnoj šupljini i stvarajući prototip svakog kasnijeg zadovoljstva; i drugo, prolazeći kroz probavni trakt do želuca, nosi i taktilne senzacije koje govore o unutrašnjoj granici, "prve doživljaje prolaska i prenosnog kontakta" (Anzije, 1985, str. 120), stvarajući, na taj način, osnovu za prvi doživljaj unutrašnjosti, za proces inkorporacije i složenije oblike intenzivacije, kao i za pojavu objektnih odnosa.

Ako sve to imamo u vidu, možemo reći da kod beba postoje vrlo specifični načini za formiranje razlike unutra-spolja. Jedna polovina odnosi se na dimenziju gladan-sit, koja dovodi do stvaranja osećaja unutrašnjosti tela, kakvog-takvog centra, a druga na dimenziju hladno-toplo i stvaranje periferije. Ako dojenje i sitost ne prate neka neprijatna osećanja, prevelika napetost majke ili problemi izazvani spoljnim okolnostima, uz mleko će se vezati osećanja prijatnosti i sa njim će u telesno-psihički svet deteta ulaziti osećanja koja izazivaju veću integraciju. Ukoliko nije tako, ukoliko su posturalni i tonički kvalitet interakcije za bebu frustrirajući, može doći do parcijalne integracije ili integracija može izostati. Isto se odnosi i na brigu o bebi i njen doživljaj toplote i čistoće. Sve ono što se dešava sa njenom kožom za bebu je izuzetno važno. Sva iskustva sa kožom - bila ona pozitivna ili negativna - predstavljaju temelj za kasniji razvoj, a što je dete mlađe, tim je veći značaj ovog oblika komunikacije.

ULOGA KOŽE U FORMIRANJU NAJHRANIJIH GRANICA

Frojd je sistemu Ja pripisivao i funkciju percepcije, govoreći da Ja predstavlja površinu psihičkog aparata i da testira realnost, te da "sopstveno telo, a pre svega njegova površina, jeste mesto od koga istovremeno mogu da poteknu spoljašnja i

unutrašnja opažanja. Telo se gleda kao neki drugi objekat, ali čulu pipanja daje dvojak osećanja, od kojih jedno može biti ravno unutrašnjem opažanju” (Frojd, 1923/1984, str. 82). Da bi u kasnijem razvoju moglo doći do razvoja mentalnog Ja, neophodno je da u početku bude formirano stabilno telesno Ja.

Ono što je za nas u ovom kontekstu važnije, Frojd je smatrao da je Ja površina mentalnog aparata na isti način kao što je koža površina tela. I da - samo do izvesne mere, naravno, i najočiglednije u najranijem razvoju - koža ima analognu ulogu kao i Ja: ona posreduje između naših unutrašnjih organa i spoljnog sveta, pošto se svi čulni organi, na ovaj ili onaj način nalaze u njoj.

Tokom poslednjih decenija, pogotovo nakon članka Ester Bik iz 1968. godine, otkrivene su i opisane brojne funkcije kože u ranom razvoju. Teza koju iznosi Bikova kaže da se u najprimitivnijem obliku mentalnog funkcionisanja delovi ličnosti osećaju kao da nemaju silu koja bi ih objedinila, pa moraju biti održavani u zajedništvu dejstvom nečega što ne uključuje njihovu inicijativu i aktivnost. Način na koji koža održava delove unutrašnjosti na okupu zavisi od iskustva sa objektom koji je doživljen kao sposoban da obavi tu funkciju. Ovo je analogno opisu nekih mehanizama koji su u psihodinamske teorije uvedeni pre pojave ovog teksta, kao što su koncepti kontejnmenta i holdinga, ali koji nikada ranije nisu bili temeljno povezani sa fenomenom komunikacije koža-koža.

Doživljaj kože igra, takođe, važnu ulogu u procesu formiranja celovitog objekta, koji možemo da definišemo i kao objekt koji dete doživljava kao da ima sopstvenu kožu. Ovome prethodi doživljaj deteta da ono samo nema sopstvenu kožu, već da je njegova koža ista ona koja pripada i njegovoj majci: “U svom fantazmu dete koje počinje da se diferencira od majke zamišlja da jedna te ista koža pripada i njemu i majci” (Anzije, 1985, str. 127). Čitav ovaj proces Anzije opisuje kao prelaz sa Ja-kože-zajedničke-sa-majkom u ličnu-Ja-kožu. Naličje ovog procesa, pod nepovoljnim okolnostima, može biti fantazam “otrgnute kože”, jer se u detetu, kako Anzije napominje, može javiti “strah da će biti otrgnuto od majke, da će biti otkinuto od imaginarne kože koja ga ujedinjuje s majkom” (*ibid.*, str. 127).

Svi ovde opisani fenomeni važni su i za razvoj majčinog vezivanja za bebu, što potvrđuju i kliničko iskustvo i sistematska posmatranja (Vasta i sar., 1992, str. 426). Neka posmatranja ukazuju na to da ako majka i novorođenče budu u kontaktu kožom odmah nakon porođaja, to, naravno, bebi donosi olakšanje, ali i “ponovo uspostavlja majčina intimna osećanja prema bebi, kao da su oni ponovo stopljeni, kao što su bili tokom trudnoće, kada ih je majčina koža oboje sadržavala” (Pines, 1980, str. 315).

No, sada dolazimo do one uloge kože u ranom psihičkom razvoju koja je najvažnija za ovaj rad. Kada u prvim nedeljama života dođe do uspostavljanja odnosa unutra-spolja, kao prvi reper za tako nešto služiće koža. Za prave mentalne reprezentacije je još rano, pa se tako jedino preko osećaja koji se kreću kroz kožu ili njene derivate može osetiti međa između unutrašnjosti i spoljašnjosti. Pored toga, koža predstavlja “jedan od najprimitivnijih kanala za preverbalnu komunikaciju, gde ne-verbalizovani afekti mogu biti somatski doživljeni i opaženi” (Pines, 1980, str.

315).⁵ Putem kože se odvija najraniji oblik komunikacije: presimbolički dijalog tela sa telom koji je Valon nazvao tonički dijalog. I dete i majka saopštavaju svoja osećanja kožom: "Kroz bavljenje detetom, majčina koža može da prenese puni opseg osećanja od nežnosti i topline i ljubavi do gađenja i mržnje" (*ibid.*, str. 315).

Anzije će, sa svoje strane, istaći još jednu ulogu kože kao granice: "Koža ... je neka vrsta barijere koja štiti od spoljnih agresija unutrašnjost onoga koji je na putu da postane biće" (Anzije, 1985, str. 126). Upravo zbog dugo nerazvijenih granica, dete može izuzetno lako da se oseti ugroženim od za odrasle bezazlenih draži (glad, žeđ, mokro, toplo, hladno itd.), tako da u početku jedino koža, preko umirujućeg kontakta sa majkom, može biti zaštita od toga.⁶

Zadržimo, ipak, na kraju diskusije o značaju kože za formiranje najranijih granica, izvesnu rezervu. Mada iskustva vezana za kožu verovatno predstavljaju jednu od najvažnijih iskustava koje nosimo u sebi, u iznošenju formulacija i dalje treba biti vrlo oprezan. S jedne strane, zato što mi nijednog trenutka ne govorimo o koži kao takvoj, već o - ma kako primitivnoj - mentalnoj reprezentaciji kože. S druge strane, zato što, mada za naše psihičko nema ničeg unutrašnjijeg od tih reprezentacija kože, svi kasniji oblici granica ne nastaju na temelju njih, već na fonu iskustava koja je neko imao sa najranijom granicom. Ne smemo da zaboravimo da granica nije sama koža, već da je koža samo medijum u kome se odvijaju neke akcije, a da granice nastaju iz doživljaja koji te akcije izazivaju.

JEDNA EKSPERIMENTALNA ILUSTRACIJA

Pretpostavljam da gore izneta psihoanalitička shvatanja mogu izgledati kao proizvod kliničkog rada i spekulacije. Zbog toga ću pokušati da ih potkrepim podacima koji potiču iz višedecenijskog rada koji je sa rezus

---

⁵ Ovo se, naravno, dešava i u komunikaciji odraslih koji neke ljude procenjuju kao "drage i tople" a druge kao "neprijatno hladne", ili reakcije stida i straha vezuju za povećanje ili smanjenje temperature. Moglo bi se reći da je viša temperatura uglavnom povezana sa većom bliskošću i propustljivošću granica.

⁶ Anzije je izneo i hipotezu o Ja-koži ("moi-peau"), koju nijednom ne definiše precizno, ali je moguće izdvojiti njena specifična svojstva i funkcije: ona predstavlja strukturu u umu, prethodnicu mentalnog Ja; ona predstavlja mentalnu reprezentaciju majčinog holdinga; ona se - nalik Vinikotovom prelaznom objektu - hronološki nalazi između stopljenosti sa majkom i diferencijacije; ona predstavlja narcistički okvir i kontejner; ona zapravo predstavlja vrlo široku metaforu za koju se autor nada da će generisati pojmove podložne opovrgavanju (za detalje videti: Anzieu, 1979; Anzieu, 1981; Anzije, 1985; Kennedy, 1991; Kirshner, 1990; Skolnikoff, 1993). Vidimo da bi Ja-koža trebalo da predstavlja ne samo izdvojene funkcije kože, o kojima je do sada bilo reči, već čitav element strukture ličnosti, koji ima čak i izvesnu autonomiju u funkcionisanju. Ove hipoteze do kojih se došlo rekonstrukcijom ne samo da su teško proverljive, već takav obrazac celovitog funkcionisanja na tako ranim uzrastima nije lako ni zamisliti, mada se lako i često zapaža u radu sa pacijentima koji pate od »dubljih oblika psihopatologije«.

majmunima izveo Hari Harlou. Pošto se radi o jednom od najslavnijih eksperimentalnih istraživanja u istoriji psihologije, neću ga ovde detaljno prikazivati, već ću se usmeriti na jedan njegov specifičan aspekt. Usmeriću se na to da u početnim fazama eksperimenta, uprkos tome što su varirane brojne varijable, nije dovoljno bila ispitana uloga toplote. Možda su istraživači bili zavedeni time što su mladunci i u prve dve nedelje zarad krznenog surogata napuštali zagrejani komad platna, mada su bili svesni da bi to ponašanje moglo biti proizvod toga što je “temperatura u našoj laboratoriji sve vreme bila prijatno topla; eksperimenti u hladnoj sredini mogli bi izazvati sasvim drugačije rezultate” (Harlow, 1973, str. 99; tekst je prvi put objavljen 1959).

U kasnijim fazama eksperimenta konstruisan je surogat koji je zadržao sve osobine prvobitnih surogata, ali je pride mogao biti zagrevan tečnošću koja je kružila kroz njega. Njegova suprotnost bio je surogat čija je unutrašnjost bila šuplja i hladna. Te kasnije faze istraživanja dovele su do zaključka da je i “stepen toplote jedan od značajnih faktora. Mladunče rezus-majmuna kome se ponudi veštačka majka odevena u mekanu tkaninu, ali bez toplote, zagrla je samo jedanput da bi odmah zatim pobeglo u suprotan kraj kaveza...” (Harlow, 1985, str. 49-50), dok je “toplota takođe snažan izvor preferencije. Naročito u prvih 15 dana snažno utiče na vezivanje. U tih prvih 15 dana topla žičana majka može da ima prednost nad nezagrevanom plišanom majkom. Dakle, 'topla majka' u doslovnom, fizičkom smislu je veoma cenjena na početku života, bar kod rezus-majmuna” (Radonjić, 1992, str. 210).

Mada, po mišljenju Harloua, toplota jeste jedna od četiri glavne komponente afektivnog vezivanja (gde su ostale tri okrepljenje pri kontaktu, dojenje i pokret), ovaj nalaz je posebno važan zato što se radi o jedinoj situaciji u kojoj je žičana majka sistematski privlačnija od platnene, pošto mladunci od nje dobijaju više olakšanja i umirenja zato što je značajno toplija. Kako pokazuju rezultati koje sam upravo prikazao, u najranijem periodu razvoja, dakle, i kod rezus majmuna, regulacija toplote, odnosno delovanje na proksimalna čula smeštena u koži, igra jaču ulogu od bilo kog drugog oblika interakcije. Za otklanjanje nekog neprijatnog osećanja, bilo ono izazvano glađu ili nepoznatom situacijom, nije dovoljna samo fiziološka regulacija, već je potrebno i uspostavljanje odnosa. Taj odnos uspostavlja se preko granica, a kako u tim uzrastima druge nisu dovoljno formirane, mladuncima ne preostaje ništa drugo nego da koriste kontakt kožom. Ono što najjače utiče na njihov izbor ‘majke’ jeste to da ona treba da im posluži kao spoljni agens termo-regulacije,⁷ to jest da bude topla, ili u slučaju mogućnosti izbora toplija.

NEKE KLINIČKE IMPLIKACIJE

Brojni psihopatološki fenomeni, takođe, u svojoj srži nose problem granica ličnosti, a u nekima prepoznajemo i posledice problema u komunikaciji koža-koža.

---

⁷ Namerno ovde variram Šternov pojam *self-regulating other* ograničavajući ga s uverenjem da ću tako dobiti na preciznosti kada se bavim najranijim razvojem.

Zbog ograničenog prostora, prikazaću samo najosnovnije oblike ovih poremećaja, bez dubljeg zalaženja u detalje psihodinamike koja im stoji u osnovi.

Neuspeh u ovoj ranoj komunikaciji je, nažalost, jednako verovatan i barem podjednako čest kao i uspeh. U zavisnosti od svog intenziteta i učestalosti, on u nekim slučajevima može dovesti do brojnih psihopatoloških stanja dece i odraslih. Međutim, ovaj oblik komunikacije posebno je važan za prerano rođenu decu. Razlog za to je jednostavan: pošto je u trenutku rođenja njihov centralni nervni sistem još manje razvijen nego kod beba rođenih nakon pune trudnoće, njima je potrebno još više spoljašnje stimulacije da bi došlo do umirenja anksioznosti. Pošto, kao što je ovde već bilo reči, u ranim uzrastima nema nijednog tako važnog izvora stimulacije kao što je koža, vrlo je važno omogućiti im kontakt kožom sa majkama, pošto će im taj oblik komunikacija omogućiti brže umirenje i brži razvoj. Bebe koje nisu dojene ne moraju, s druge strane, da imaju razvojne i/ili emocionalne probleme usled toga, ukoliko su ostali oblici komunikacije sa majkom ili starateljem - gde je na vrlo važnom mestu komunikacija koža-koža - bili adekvatni.

Danas se iz ovakvih shvatanja razvila posebna grana psihosomatike - psihodermatologija. U okviru ove discipline se skoro svi poremećaji kože posmatraju kao podjednako somatski i mentalno uslovljeni, pa se tako i tretiraju, pošto se ubedljivo pokazalo da samo medikamentozni tretman nije dovoljan.

Problem granica jasno prepoznajemo u konverzivnim, disocijativnim i opsesivnim poremećajima, a on predstavlja posebno važnu tačku u svim oblicima narcističkih poremećaja, pošto se narcistički odnosi sa objektom mogu odrediti kao odnosi nedovoljne separiranosti, a ovo se jasno ogleda i u onome što Kohut naziva selfobjektnim transferima. Oni su još upadljiviji kod granične patologije, jer je njeno osnovno psihodinamsko svojstvo nedostatak jasnih granica ličnosti. Fenomeni samopovređivanja (posebno povređivanja sopstvene kože oštrim ili vrućim predmetima) i perverznosti, koji se vrlo često javljaju u sklopu ove patologije, takođe su direktno povezani sa granicama. Naravno, akutna psihotična stanja, koja često uključuju mehanizme adhezivne identifikacije i inkorporacije, mogu da predstavljaju najdrastičniji primer gubitka granica ličnosti.

Kada je u pitanju psihoterapijski tretman, poslednjih nekoliko godina se sve više pažnje poklanja narušavanju granica u psihoterapijskom procesu. To je sasvim očekivano s obzirom na to da se najvažnijim faktorom izlečenja smatra psihoterapijski odnos, a ne neka od specifičnih terapijskih intervencija. Takođe, najveći broj fenomena vezanih za psihoterapiju može se odrediti uz pomoć granica ličnosti. Tako, na primer, kad god mislimo o transferu neizostavno se, makar implicitno, bavimo granicama između dve osobe, a kad mislimo o otporima bavimo se unutrašnjim granicama ličnosti, granicama između instanci ličnosti. Savremeni autori sve više sa granicama povezuju pojave kao što su upamćivanje snova i mogućnost da se slobodno asocira, a Kohut svakako misli na granice kada, govoreći o empatiji, kaže da je "dobar analitičar ... osoba koju karakterišu centralna čvrstina i periferna opuštenost" (citirano prema Gabbard & Lester, 1995, str. 24-25).

ZAKLJUČAK

Savremena psihologija nije problemu granica ličnosti posvetila značajno više pažnje no što je to ranije bilo slučaj, tako da su one ostale neopravdano zapostavljen problem. U ovom tekstu sam pokušao da dam pregled nekih shvatanja ovog fenomena, baveći se pre svega sistematskim osvetljavanjem razvoja granica ličnosti. Zaključke do kojih sam došao - da su granice proces, a ne entitet; da granice nastaju u određenom periodu razvoja i da su za njihovo formiranje presudno važne (razvojno vrlo primitivne) mentalne reprezentacije iskustava koja dobijamo preko kože; da granice nikada u životu nisu monolitne, te da se identiteti formiraju i stalno menjaju kroz proces interakcije sa drugima - treba, zbog toga, posmatrati kao stavove koji, pre svega zbog velike uopštenosti, ne pretenduju na to da će biti mnogo više od podsticaja za dalja istraživanja.

LITERATURA

- Anzieu, D. (1979). The Sound Image of the Self. *Int. R. Psychoanal*, **6**, 23-34.
- Anzieu, D. (1981). Quelques precursors de moi-peau chez Freud. *Revue Francaise de Psychoanalyse*, XLV, **5**, 1163-1185.
- Anzije, D. (1985). Koža. od zadovoljstva do misli. U. Zazo, R. (Ed.). *Poreklo čovekove osećajnosti*. Beograd, Zavod za Udžbenike i Nastavna Sredstva.
- Bick, E. (1968). The Experience of Skin in Early Object-Relations. *Int. J. Psycho-Anal.*, **49**, 484-486.
- Federn, P. (2001). *Ja psihologija i psihoze*. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Frojd, S. (1994). *S one strane principa zadovoljstva. Ja i ono*. Novi Sad, Svetovi.
- Gabbard, G. O. & E. P. Lester (1995). *Boundaries and Boundary Violations in Psychoanalysis*. New York, Basic Books.
- Harlou, H. F. (1985). Oblici osećajnosti. U Zazo, R. (Ed.). *Poreklo čovekove osećajnosti*. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Harlow, H. F. (1973). Love in Infant Monkeys. U Greenough, W.T. (Ed.). *The Nature and Nurture of Behavior. Developmental Psychobiology*. San Francisko, W. H. Freeman and Company.
- Hjelle, L. A. & D. J. Ziegler (1976). *Personality. Theories. Basic Assumptions, Research, and Applications*. McGraw-Hill Book Co.
- Kennedy, R (1991). A Skin for Thought. Interviews with Gilbert Tarrab on Psychology and Psychoanalysis. *Int. J. Psycho-Anal.*, **72**, 747.
- Kerbner, O. F. (1995). Foreword. U. Gabbard, G.O. & E. P. Lester (Ed.). *Boundaries and Boundary Violations in Psychoanalysis*. Basic Books.

- Kirshner, L. (1990). The Skin Ego. *Int. J. Psycho-Anal.*, **71**, 543-546.
- Kohut, H. (1984). *How Does Analysis Cure?* Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Meares, R. & W. Orlay (1988). On Self-boundary. A Study of the Development of the Concept of Secrecy. *British Journal of Medical Psychology*, **61**, 305-316
- Meares, R. (1987). On Boundary Formation. U. Goldberg, A. (Ed.). *Progress in Self Psychology*, tom 4. Hillsdale (NJ), Analytic Press.
- Mitchell, S. A. (1991). Contemporary Perspectives on Self. Toward an Integration. *Psychoanalytic Dialogues*, **1(2)**, 121-147.
- Pines, D. (1980). Skin Communication. Early Skin Disorders and Their Effect on Transference and Countertransference. *Int. J. Psycho-Anal*, **61**, 315-323.
- Radonjić, S. (1992). *Psihologija učenja, prvi deo*. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rajh, V. (1988). *Funkcija orgazma*. Beograd, A-Š Delo.
- Skolnikoff, A. (1993). The Skin Ego. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, **41**, 244-247.
- Stern, D. (1985). *The Interpersonal World of the Infant. A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology*. New York, Basic Books.
- Vasta, R., M. M. Haith & S. A. Miller (1992). *Child Psychology. A Modern Science*. John Wiley and Sons, INC.
- Wolman, B. B. (1960). *Contemporary Theories and Systems in Psychology*. Harper & Row.

ABSTRACT

**BOUNDARIES OF THE PERSONALITY AND THEIR EARLY
DEVELOPMENT**

Aleksandar Dimitrijević

The first part of this paper reviews different notions of personality boundaries in dynamic psychology. Although the explicit treatment of this topic was scarce, three different approaches may be discerned. Paul Federn's introduction of the concept, the notion of boundaries in object relation theories, and various contemporary notions subsumed under the heading "relational theories." In the second part, the author reviews both experimental and clinical research and theory regarding the emergence of personality boundaries during the first eight weeks of development. Special attention is paid to the importance of developmentally most primitive mental representations of skin experiences for this process.